

Rett og urett

Spalten omhandler juridiske forhold av betydning for leger. Ideer og innlegg sendes tidsskriftet@legeforening.no

Domstolenes bruk av leger som sakkyndige

Domstolene benytter ofte leger som sakkyndige for å belyse medisinske spørsmål. Det gjelder både straffesaker og sivile saker. Dommeren har hovedansvaret for hvordan sakkyndighet skal brukes og hvilken vekt den sakkyndige vurderingen skal tillegges i avgjørelsen.

Leger benyttes ofte som sakkyndige overfor forvaltning, tilsynsmyndigheter og domstoler (1). I en tidligere artikkel i Tidsskriftet er generelle forhold ved bruk av leger og annet helsepersonell som sakkyndige omtalt (2). I denne artikkelen omtales særskilt domstolenes bruk av leger og annet helsepersonell som sakkyndige.

Den sakkyndiges rolle er å gi domstolen en vurdering i henhold til det som er forespurt, og det er dommerne som må ta stilling til hvilken betydning den sakkyndige vurderingen skal ha for domsutfallet. I de senere år har det vært en tendens til økt bruk av sakkyndige og at de sakkyndige vurderingene har fått økt betydning for domsutfallet, noe som er blitt kritisert av flere.

Både straffeprosessloven og tvistemålsloven har egne kapitler om bruk av sakkyndige. I sivile saker stilles man ofte overfor et valg mellom å benytte sakkyndige og ivareta sakkyndigheten ved at en fagkyndig person oppnevnes som meddommer. Det har for eksempel vært tilfellet i enkelte saker vedrørende tilbakebetalingskrav fra staten for utbetalt trygderefusjon, der helsepersonell er blitt benyttet som meddommere. Fagkyndige meddommere kan også benyttes i straffesaker, selv om det er mer uvanlig.

Når helsepersonell er sakkyndige, må prosesslovgivningens regler suppleres med helsepersonellovens regler. De kravene som stilles til forsvarlighet, erklæringer/attester og informasjonsbehandling, gjelder også for rettsmedisinsk sakkyndige når disse er leger eller annet helsepersonell.

Bruk av sakkyndige i straffesaker
Sakkyndige kan engasjeres av politi og påtalemyndighet under etterforskningen. Vurderingen kan da være avgjørende for om det skal tas ut tiltale eller ikke. Sakkyndige kan også oppnevnes av retten, og partene i en rettsak kan trekke inn sakkyndige som vitner.

Retten kan oppnevne sakkyndige på eget initiativ eller etter forslag fra partene. Det kan for eksempel skje at det under hovedforhandlingen oppstår tvil om siktede er tilregnelig. Retten kan da utsette de videre forhandlingene og oppnevne en rettspsykiatrisk sakkyndig. Sakkyndige oppnevnes normalt på bakgrunn av en begjæring fra påtalemyndigheten eller forsvareren, men det er retten som treffer avgjørelser under hovedforhandlingen. Retten kan også på et tidligere tidspunkt bli bedt om å ta stilling til en slik begjæring. Beslutningen kan påkjæres når den ikke er truffet under hovedforhandlingen, men fattes beslutningen da, kan den inngå som del av en anke over rettens saksbehandling.

Den sakkyndiges ansvar er knyttet til oppdraget. Det utelukker ikke at retten må ta stilling til hvilken vekt som skal tillegges den sakkyndige vurderingen. Dersom det er nødvendig for å opplyse og avgjøre en sak at sakkyndige oppnevnes, kan det regnes som en saksbehandlingsfeil dersom dette ikke blir gjort. Konsekvensene kan bli at dommen oppheves.

Bruk av sakkyndige i etterforskningen

Påtalemyndigheten benytter sakkyndig bistand i en rekke straffesaker. I alvorlige volds- og sedelighetssaker er det ofte nødvendig å innhente rettsmedisinske vurderinger allerede under etterforskningen. Straffeprosessloven stiller visse krav til sakkyndiges undersøkelser av bevismidler. Leger blir også benyttet som sakkyndige ved mistanke om straffbare forhold knyttet til dødsfall eller alvorlige skader i sykehus.

Det er forhørsretten som fatter beslutning om ev. oppnevning av sakkyndige under etterforskningen. Kommer spørsmålet om oppnevning opp etter at det er tatt ut tiltale og saken er brakt inn for retten, er det den

dømmende rett som treffer avgjørelsen. Påtalemyndighetens bruk av sakkyndige under etterforskning fremgår av straffeprosessloven § 148.

Enkelte typer sakkyndige undersøkelser er særlig regulert i loven, blant annet rettspsykiatriske erklæringer (jf. straffeprosessloven § 165) og sakkyndige likundersøkelser (jf. § 228). En rettspsykiatrisk undersøkelse iverksettes først når retten finner at en slik er «nødvendig for avgjørelsen av saken» (jf. § 165 tredje ledd). Det blir ofte foretatt en foreløpig undersøkelse av siktede, noe som skal gjøres der det er tvil om nødvendigheten av rettspsykiatrisk undersøkelse (§ 165 tredje ledd). Retten bygger i praksis vanligvis på den foreløpige undersøkelsens konklusjon om nødvendigheten.

En sakkyndig likundersøkelse skal etter straffeprosessloven § 228 foretas «når det er grunn til mistanke om at noens død er voldt ved en straffbar handling». Vanligvis er det påtalemyndigheten som ber om sakkyndige likundersøkelser. Ved såkalte sykehusdødsfall er helsepersonell pålagt en opplysningsplikt til politiet ved «unaturlig dødsfall». Riksadvokaten har anbefalt at det i slike saker bør foretas rettsmedisinsk obduksjon ved en rettsmedisinsk enhet (tilknyttet universitetene). Ved andre rettsmedisinske spørsmål er det videre adgang til å benytte sakkyndige, da retten som hovedregel plikter å etterkomme en begjæring fra påtalemyndigheten om dette (jf. § 237 første ledd). Slik oppnevning kan nektes når det forholdet etterforskningen gjelder, ikke er straffbart eller når det ikke er lovlig adgang til å ta begjæringen til følge.

Innsyn i vurderingene under etterforskningen

Sakkyndige leger får av og til forespørsler om innsyn i sakkyndige vurderinger fra forsvarere, siktede, vitner eller andre. På dette stadium inngår erklæringene og rapportene i det samlede etterforskningsmaterialet som skal danne grunnlag for avgjørelsen om påtale. Den sakkyndige må da forholde seg til sin oppdragsgiver, påtalemyndigheten, som tar stilling til ev. innsyn under etter-

forskningen, med mindre det foreligger en særskilt avtale om noe annet. Under etterforskningen varierer det når og i hvilken utstrekning siktede får innsyn i politiets arbeid, inkludert de sakkyndige vurderingene. Hovedregelen er at forsvareren ikke kan nektes slikt innsyn, men dette er det altså oppdragsgiver som skal vurdere.

Bruk av sakkyndige i sivile saker

Enhver som retten oppnevner til å gjøre tjeneste som sakkyndig, plikter å påta seg vervet i sivile saker (jf. tvistemålsloven § 238). De sakkyndige avgir i regelen en skriftlig erklæring enten samlet eller hver for seg. Retten kan avgjøre at sakkyndige skal avgi muntlig forklaring for retten, enten i tillegg til eller istedenfor den skriftlige erklæringen. De sakkyndige har da som hovedregel plikt til å møte og skal behandles som vitner, med den forskjell at de kan være til stede under hele hovedforhandlingen og kan stille spørsmål til parter, vitner og andre sakkyndige (som de også kan rådføre seg med).

Sakkyndig kan be om en avklaring på hvordan fremleggelsen skal skje ved oppmøte eller ved fjernavhør og opptak av den sakkyndige. Retten kan også be om supplerende opplysninger fra den sakkyndige, for eksempel når det under hovedforhandlingen kommer frem nye opplysninger.

Oppnevning i straffesaker og sivile saker

Det er domstolen som tar stilling til om det skal oppnevnes en sakkyndig, hvem som skal oppnevnes og hvilket mandat den eller de sakkyndige skal ha. Retten skal normalt forelegge disse spørsmålene for partene slik at disse kan uttale seg. Før retten oppnevner noen som sakkyndig, bør den som regel spørre om vedkommende er villig til det. Det oppnevnes én sakkyndig, med mindre retten finner at saken krever to eller flere sakkyndige.

Partene skal få anledning til å uttale seg om forslaget til sakkyndige hvis dette lar seg gjøre uten «uforholdsmæssig opphold». Dersom begge parter ønsker den eller de samme sakkyndige oppnevnt, skal retten

som regel ta begjæringen til følge, så sant den eller de sakkyndige er villig(e) til å påta seg oppdraget. En sakkyndig som partene er enige om og som er villig, skal i regelen oppnevnes, men partenes enighet binder ikke retten. For retten er det avgjørende å finne frem til de best egnede sakkyndige, noe den i henhold til en høyesterettsavgjørelse plikter å vurdere. Retten forespør den aktuelle sakkyndige om han/hun er villig og har mulighet til å ta på seg oppdraget. Dersom den sakkyndige er i tvil eller viser motvilje, blir vedkommende normalt ikke oppnevnt.

Oppnevningen blir sendt den sakkyndige og partene skriftlig. Det er retten som er den sakkyndiges oppdragsgiver, ikke partene. Retten skal meddele de sakkyndige om oppnevningen, om frister for å avgi erklæring og om innkalling til rettsmøte. Retten bør gi de sakkyndige underretning om de forholdene som skal vurderes i så god tid at saksbehandlingen blir forsvarlig. Det er ikke et krav at det skal være flere sakkyndige, slik det var i straffesaker før 1994. Hovedregelen er at det er tilstrekkelig med én sakkyndig, med mindre retten finner at det er behov for flere. Ved en fullstendig rettspsykiatrisk undersøkelse blir det likevel regulært oppnevnt to sakkyndige, slik det er anbefalt av Den rettsmedisinske kommisjon.

Habilitetskrav for domstolene

Både helsepersonelloven og prosesslovgivningen har regler om habilitet for sakkyndige, noe som setter grenser for hvem som kan oppnevnes. For sivile saker, for eksempel barnefordelingssaker, finnes reglene i tvistemålsloven § 242 og for straffesaker i straffeprosessloven § 142. Disse bestemmelsene viser til regler i domstoloven som direkte gjelder dommere og som beskriver nærmere når inhabilitet foreligger. Det er rettens oppgave å ta stilling til om den foreslåtte sakkyndige er inhabil, men den sakkyndige må selv straks ta spørsmålet opp med retten dersom vedkommende mener å ha en tilknytning til partene i saken (eller til advokatene) eller det er andre forhold som kan reise tvil om habiliteten.

Beskrivelse av oppdraget

Retten bør utforme et skriftlig mandat for de sakkyndiges arbeid, helst etter å ha forelagt dette for partene. Dersom de sakkyndige oppnevnes for å utføre gransking, skal rettens beslutning om dette angi hva som skal granskes, formålet med granskingen og fristen for gjennomføring (jf. straffeprosessloven § 152 andre ledd). Loven har utover dette ikke regler om utformingen av mandatet, og det er heller ikke etter loven krav om at mandatet er skriftlig. Vanligvis foreligger det et forslag til mandat fra den som begjærer oppnevningen, eller i hvert fall en angivelse av hvorfor den sakkyndige ønskes oppnevnt. I praksis styres derfor utformingen av mandatet i stor grad av den parten som begjærer den sakkyndige oppnevnt. Hvis den sakkyndige finner mandatet uheldig eller lite treffende for de aktuelle problemstillingene, kan vedkommende ta dette opp med retten, som da kan justere innholdet etter å ha forelagt spørsmålet for partene.

Godtgjøring av sakkyndighetsoppdrag

Vanligvis baseres godtgjøring av sakkyndighetsoppdrag på en konkret avtale mellom oppdragsgiver og oppdragstaker. Ved oppdrag for domstolene er imidlertid slik godtgjøring regulert i lovgivningen. Oppnevnte sakkyndige har rett til godtgjøring for sin tjenestegjøring etter nærmere regler (jf. vitneloven av 21. juli 1916 § 10 og reglene i salærforskriften av 26. oktober 1992 med senere endringer). Også sakkyndige vitner kan etter vitneloven § 10 andre ledd tilkjennes godtgjøring. Godtgjøringen for sakkyndige oppdrag er i underkant av 800 kroner per time.

Anne Kjersti Befring

anne.kjersti.befring@legeforeningen.no
Den norske lægeforening
Postboks 1152 Sentrum
0107 Oslo

Litteratur

1. Befring AK, Ohnstad B, Grytten N. Jus for leger. Oslo: Høyskoleforlaget, 2002.
2. Befring AK. Legen som sakkyndig. Tidsskr Nor Lægeforen 2004; 124: 1270–1.